

УДК 1:304.3:316

Страшко І.В., Страшко С.В.

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

СОЦІАЛЬНА ЗНАЧИМІСТЬ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ» В СЬОГОДЕННИХ РЕАЛІЯХ

Анотація. Розглядається специфіка спеціальності «Здоров'я людини», її суспільна значимість, місце в системі вищої педагогічної освіти, виділяються ціннісно-сміслові особливості професійної підготовки студентів. Пріоритет системного бачення досліджуваного предмета пов'язаний з необхідністю встановити компоненти, що складають структуру даної спеціальності, і, за допомогою їх вивчення в контексті сукупності зв'язків і відносин, виявити її значення у забезпеченні збереження здоров'я української нації. Аксиологічний підхід дав змогу визначити ціннісно-сміслові характеристики професійної підготовки студентів.

Ключові слова: здоров'я людини, особисте і громадське здоров'я, суспільна значимість, педагогічна освіта, професійна підготовка

Незважаючи на те, що спеціальність «Здоров'я людини» має величезне значення для українського суспільства, на всіх етапах її існування актуальними залишаються суперечки про її цілі, сутність, цінність, завдання. З одного боку, вона є важливою ланкою у формуванні в підростаючого покоління знань про індивідуальне здоров'я, основи здоров'язбереження, мотивації на здоровий спосіб життя і покликана безпосередньо протидіяти негативним факторам, що руйнують благополуччя існування людини. Адже саме завдяки впровадженню в школі обов'язкового предмету «Основи здоров'я», а згодом – підготовці фахівців відповідного профілю у педагогічних вишах, освітянам вдалося реалізувати ідею «Здоров'я через освіту», прийняту на першому з'їзді вчителів незалежної України. З іншого боку цю спеціальність оцінюють як напрям, що не займає пріоритетних позицій в системі вищої педагогічної освіти. Постійно з'являються функціонери, які недооцінюючи соціальну значимість формування в молоді стійкої мотивації на здоровий спосіб життя через шкільний предмет, руйнують підготовку відповідного вчителя, аргументуючи це відсутністю необхідності в самому існуванні спеціальності «Здоров'я людини».

Непевність онтологічного та соціального статусу цієї спеціальності, втрата нею своїх субстанціальних характеристик робить дану тематику актуальним предметом соціально-філософського дослідження. До того ж, розгляд існування спеціальності «Здоров'я людини» крізь призму соціальної філософії дозволить визначити її ціннісно-сміслові основи і соціальну значимість, що є необхідним елементом наукового опрацювання питань її популяризації та пропаганди.

В основі даної розвідки лежить певне судження про цілі і завдання соціально-філософського дискурсу, суть якого полягає в рефлексії відносно сукупності уявлень, що склалися в наявних дослідженнях, сприйнятті дисциплін оздоровчого спрямування та обізнаності щодо практик їх реалізації.

Мета статті – соціально-філософське осмислення теоретико-методологічних, онтологічних, аксіологічних основ існування педагогічної спеціальності «Здоров'я людини» як одного із засадничих чинників формування, збереження, розвитку особистого і громадського здоров'я в сьогоденних українських реаліях.

За більш ніж десятилітню історію свого існування спеціальність «Здоров'я людини» (спочатку – «Валеологія») перебуває в стані безперервного реформування. Сьогодні вона виявляється відокремленою від суто профілактичного спрямування за допомогою конотацій, якими вона наділяється в залежності від стереотипів мислення, та перетворюється на об'єкт маніпуляції, навіть свідомого її знищення. На наше переконання, існуючі розбіжності в розумінні її суті визначаються експліцитними та імпліцитними світоглядними і теоретико-методологічними передумовами, що пов'язані з усвідомленням її положення, ролі і перспектив розвитку взагалі. При цьому не враховується, що формулювання її сутності є питанням, що безпосередньо стосується онтологічних перспектив людини, оскільки вона пов'язана з визначенням місця особистого і громадського здоров'я в житті людини, з

альтернативами багатовимірності соціального буття, а значить з вибором шляхів реалізації її здоров'я- та життязбережних стратегій.

Відсутність відрефлексованого трактування цього питання і, перш за все, соціально-філософського обґрунтування існування спеціальності «Здоров'я людини» в системі вищої освіти, породжує суперечливі погляди на її завдання і специфіку. Як наслідок, має місце безперервна ідейна і практична боротьба за встановлення її місця в системі вищої освіти, за розподіл державного замовлення, можливість ліцензування і акредитації вишів щодо підготовки фахівців. Яскравою ілюстрацією такого стану справ є історія підготовки і введення в дію наказу «Про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки від 12 травня 2017 року № 506». Безпрецедентно широке його обговорення на стадії підготовки так і не привело до узгодження різних позицій. Запропоноване цим наказом приєднання спеціальності «Здоров'я людини» з предметною спеціальністю «Біологія» означає, що підготовка фахівців оздоровчого спрямування не тільки повністю поглинається біологією, а й автоматично виключає можливість поєднання першої з психологією, фізичною культурою, початковою, дошкільною та спеціальною освітою.

Між тим, значимість цієї спеціальності на рівні соціуму навпаки зростає: прискорюється переважання смертності над народжуваністю, відмічається зростання хронічних захворювань, посилюється роль стресового фактора у взаєминах людей, загострюються проблеми зі здоров'ям, викликані гіподинамією, нездоровим харчуванням, табакокурінням тощо [1; 2]. До того ж, занепад вітчизняної системи охорони здоров'я, ресурси якої знизилися одночасно з погіршенням загальної економічної ситуації, є ще одним фактором, що обґрунтовує необхідність впровадження в практику повсякденного життя установки на пріоритет здоров'язбережної поведінки. Кризові явища екологічного, культурного і духовно-морального характеру, що торкнулися сучасного українського суспільства, теж вимагають переорієнтації людини на створення нової шкали цінностей, нових моральних установок та імперативів, в яких не останнє місце має займати і турбота про власне здоров'я. Тому, щоб зламати існуючу негативну тенденцію виродження української нації, необхідне усвідомлення здоров'я як універсальної цінності людини, формування в українському суспільстві фактичної, а не декларованої його цінності, розуміння протиріч і закономірностей взаємозв'язку різних проявів особистого і громадського здоров'я. Цього, на наше переконання, можна досягти шляхом наполегливої навчально-виховної роботи з дітьми та молоддю, що проводиться підготовленими фахівцями.

На жаль, соціально затребувана роль вчителя основ здоров'я не знайшла ще адекватного відображення в свідомості українців. Про що, зокрема, свідчить скорочення кількості бюджетних місць у ВНЗ на цю спеціальність, постійні намагання зменшити обсяг годин на предмет «Основи здоров'я» в школі, недооцінка її важливості для української спільноти зі сторони представників МОН, і навіть ставлення до неї як до другорядного предмета, що не вимагає ґрунтовної професійної підготовки, з боку педагогічного колективу та директорів шкіл, які, через брак підготовлених спеціалістів, розподіляють години серед вчителів інших предметів. В найкращому випадку – це вчителі біології та фізичної культури, а в найгіршому – вчителі трудового навчання, мови та літератури, географії. Останні, з огляду на нестачу годин на свій предмет, погоджуються викладати «Основи здоров'я». Розподілення годин по залишковому принципу на такий суспільно важливий предмет, як «Основи здоров'я» означає не тільки недооцінювання здоров'я як найважливішої соціальної і екзистенціальної цінності людського буття, а й є, без перебільшення, загрозою знищення української нації.

Важливо зазначити, що вчитель основ здоров'я – фахівець соціально-гуманітарного профілю, професійна діяльність якого полягає у викладанні предметів оздоровчого спрямування з метою формування, збереження і зміцнення індивідуального і суспільного здоров'я, проведенні комплексних заходів по ціннісному і прaksiологічному конституюванню певних моделей здоров'язбережної поведінки. У цьому контексті необхідно вказати, що, за даними наявних досліджень, в результаті впровадження шкільного предмета «Основи здоров'я» і, пов'язаних з ним профілактичних програм, суттєво скоротилось вживання підлітками міцних напоїв, зменшилось поширення куріння серед 15-16-літніх; знизилась поширеність абортів серед дівчат віком 15-17 років [3]. Це дозволяє зробити висновок про те, що професійна підготовка вчителя основ здоров'я виявляється надзвичайно важливим

суспільним фактором, а спеціальність «Здоров'я людини» є відповіддю на виклики, пов'язані з реальним емпіричним досвідом педагогів, психологів, соціологів, медичних і соціальних працівників, який свідчить про неухильне погіршення здоров'я населення в цілому і підрастаючого покоління зокрема.

В Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова підготовка фахівців даної спеціальності будується з опорою на медико-біологічний та психолого-педагогічний блоки дисциплін [4; 5]. Її основу становлять «Загальна біологія з основами генетики», «Нормальна та патологічна анатомія людини», «Нормальна та патологічна фізіологія людини», «Фізіологія вищої нервової діяльності». Вони є обов'язковим елементом опанування фундаментальними знаннями про будову організму людини від молекулярного до популяційного рівнів організації, закономірності його функціонування в нормі і патології, механізми успадкування ознак, вплив факторів середовища і шляхи адаптації організму людини до змін у довкіллі, біологічні основи поведінки.

Глибоке розуміння біологічних процесів не можливе без розуміння процесів, що відбуваються на молекулярному і субклітинному рівнях організації живого. Набуття студентами відповідних уявлень слугують дисципліни «Хімія за професійним спрямуванням», «Основи біохімії», «Біомеханіка та фізика за професійним спрямуванням». Вони сприяють поглибленню і доповненню їх базових природничих знань, набутих у школі, розумінню перспектив теоретичного і практичного їх застосування під кутом зору майбутньої професійної діяльності.

Характеристики і оцінки суспільного здоров'я, що нерозривно корелюють з такими питаннями, як народжуваність і смертність, хвороба, спосіб життя, раціональне харчування, створення здорового середовища проживання, організація охорони здоров'я вивчаються в дисциплінах «Діагностика і моніторинг рівня здоров'я», «Валеологія (фізіологія) рухової активності», «Основи здорового харчування», «Основи наркології», «Валеологічні основи планування сім'ї та генетичні хвороби людини» тощо. Вони забезпечують донесення до свідомості студентів знань і правил здоров'язбережної поведінки, аналізу здоров'я як критеріальної основи буття людини, вносять корекцію у ставленні до здоров'я як до цінності.

Питання, що зачіпають основи способу буття людини в світі і пов'язані з проблемами його цілісності, багатогранності та майбутності, оптимального поєднання природних сил і штучних процесів, аналізуються в межах таких навчальних дисциплін, як «Мікробіологія, вірусологія, імунологія та токсикологія», «Основи фітології» та польової практики з біології. З ними перекликається дисципліна «Екологія з основами екології людини», яка ґрунтується на людиновимірному критерії в розумінні глобальних проблем людства і дозволяє сформуванню у студентів систему екологічних знань та екологічну картину дійсності.

Оскільки проблеми здоров'я не можуть розглядатися поза зв'язком з негативними тенденціями сьогодення, що пов'язані зі злочинами проти життя і здоров'я людини, виняткового звучання набуває дисципліна «Безпека життєдіяльності». Вона акцентує увагу на онтологічних та аксіологічних аспектах організації безпечного для життя людини середовища як діяльності, що властива їй іманентно.

Важко переоцінити значення дисципліни «Гігієна (загальна і шкільна)» для фахової підготовки випускника: вона виступає субстанціональною і критеріальною підставою виявлення факторів ризику, оцінки умов навчання, режиму харчування і режиму дня школярів, організації навчально-виховного процесу, фізичного і трудового виховання дітей та підлітків, проведення роботи з профілактики харчових отруєнь у школі.

На тлі різкого ослаблення профілактичної роботи, погіршення санітарно-епідеміологічної обстановки, зниження доступності медичної допомоги для більшості населення, необхідною є медична обізнаність студентів, ключовим компонентом якої є «Долікарська медична допомога у невідкладних станах», що успішно доповнюється дисциплінами «Основи хірургії і травматології з доглядом за хворими» та «Основи педіатрії». Остання за своїм призначенням орієнтована на ознайомлення студентів з ознаками патологічних станів у дітей і підлітків, основами долікарської диференційної діагностики дитячих хвороб і станів, порядком дій при наданні невідкладної допомоги при раптових захворюваннях і травмах. Володіння такими соціально значущими навичками, а також своєчасне проведення профілактичних заходів має допомогти знизити рівень дитячої захворюваності в школі.

Питання сутності індивідуального здоров'я, причин дисгармонійного психічного розвитку, психології здоров'я і духовності людини, ролі сім'ї у психічному здоров'ї особистості, психогієни і психотерапії найбільш рельєфно висвітлюються при опануванні психовалеології.

Значною мірою засвоєнню студентами технологій навчання учнів предметам оздоровчого спрямування сприяють дисципліни педагогічної спрямованості: «Педагогіка», «Історія педагогіки», «Основи інклюзивної освіти», «Методика викладання основ здоров'я та валеології», «Методика навчання основ медичних знань та проведення санпросвітницької роботи», «Методика навчання БЖД. Організація ОП та БЖД в НЗ», «Методика проведення виховної роботи з формування мотивації до здорового способу життя» та педагогічні практики в школі (навчальна пропедевтична та виробнича). Цей педагогічний блок дисциплін має на меті ознайомлення майбутніх вчителів основ здоров'я з сучасною концепцією превентивної освіти, з принципами освіти на основі формування життєвих навичок, з методами моніторингу та оцінки профілактичних курсів і програм. Знання загальних питань методики як науки, концепцій, підходів і принципів сприяє більш глибокому розумінню їх сутності та покликане допомогти студентам у визначенні та уточненні власних ціннісних позицій щодо майбутньої професійної діяльності.

Вибір додаткових навчальних дисциплін в межах фахової підготовки, в кожному конкретному випадку, не тільки займає чільне місце в предметній області інтересів студентів, а й є «віссю», навколо якої вибудовується їхня майбутня повсякденна практика. Так, соціальний зміст спецкурсів «Профілактика порушень зору» та «Профілактика порушень постави» орієнтований на ознайомлення майбутніх вчителів з причинами і наслідками порушень зорового аналізатора та опорно-рухового апарату та набуття ними потенціалу для своєчасного виявлення і корекції відхилення в їх роботі у школярів. Зниження відсотку розвитку короткозорості та викривлень хребта у дітей за період навчання в школі без залучення лікарів є шляхом до зниження гостроти проблеми дидактогенних захворювань.

Не викликає сумнівів і соціальна направленість вибіркової дисципліни «Організація шкільної служби здоров'я». Вона знайомить студентів зі структурою і функціями підрозділів шкільної служби здоров'я, комплексом просвітницько-профілактичних заходів з формування культури здоров'я, профілактики негативної поведінки та звичок, корекційно-розвивальної роботи для дітей з особливими потребами, оздоровчими технологіями і створенням необхідних здоров'язбережних умов для успішного навчання та розвитку школярів.

З метою формування стійких установок на здоровий спосіб життя в блок професійної підготовки вчителя основ здоров'я входять соціально-просвітницькі тренінги з актуальних проблем фізичного і психічного здоров'я, з профілактики шкідливих звичок, ВІЛ/СНІДу, неінфекційних захворювань, травматизму, насильства тощо.

Наявність в навчальному плані варіативної складової є необхідною умовою для вибору студентами факультету педагогіки і психології НПУ імені М.П. Драгоманова додаткової спеціальності. Цей вибір є способом реалізації їхніх професійних устремлінь, їхнього самовизначення, формування «образу» свого майбутнього, а отже стає вибором шляху втілення власних життєвих і професійних планів в соціальній реальності.

З огляду на те, що істотною проблемою існування спеціальності «Здоров'я людини» є недостатня кількість годин, виділених базовим навчальним планом на предмет «Основи здоров'я» в школі, для забезпечення конкурентоспроможності випускників на ринку праці необхідністю стає їх підготовка за подвійними (а, за можливості, й потрійними) спеціальностями. Вона повинна ґрунтуватися на спорідненості дисциплін циклу фундаментальної, природничо-наукової підготовки та співпадінні мети майбутньої професійної діяльності. Оптимальними є комбінування з підготовкою практичного психолога (адже для шкільного практичного психолога пріоритетом є формування, збереження і корекція психічного здоров'я учнів), фізичного терапевта (оскільки метою фахівця з фізичної терапії в загальноосвітньому навчальному закладі є підтримка належного рівня фізичного здоров'я учнів і корекція відхилень), вчителя біології (одним з основних завдань якого, крім формування природничо-наукового мислення, є теоретичне обґрунтування основ здорового способу життя та раціонального природокористування).

Тридцять кредитів, відведених на вибір дисциплін за блоком професійної підготовки з другої спеціальності, на основі природничо-наукової та професійної підготовки за першою,

дозволяють не тільки забезпечити високу якість професіональних компетенцій випускників, а й присвоїти їм подвійну кваліфікацію: «2340 – вчитель основ здоров'я та 2445 – практичний психолог» або «2340 – вчитель основ здоров'я та 2282 – фахівець з фізичної терапії та ерготерапії».

Вільний вибір дисциплін з переліку (60 кредитів) дає можливість студентам поглибити свою фахову підготовку у відповідності до власних уподобань або набутти додаткову спеціалізацію. Так, опанування практично-орієнтованої варіативної дисципліни «Спортивний та реабілітаційний масаж», яка доповнює обов'язкову дисципліну поглибленої фахової підготовки «Масаж загальний і самомасаж», забезпечує готовність випускника виконувати функції масажиста і отримати відповідну кваліфікацію (3226 – масажист).

Отже, змістовна сторона кожної дисципліни спеціальності «Здоров'я людини» враховує не тільки її загальне соціальне призначення, а й порядок його реалізації в структурі предметних знань. Тренінговий центр, лабораторія надання долікарської допомоги у невідкладних станах, лабораторія експериментальної фізіології та діагностики рівня здоров'я, лабораторія мікробіології та фітології, лабораторія функціонального впливу на організм людини, що успішно функціонують при факультеті педагогіки і психології НПУ імені М.П. Драгоманова, відображають всі сторони одержуваної освіти та створюють умови для практичного опрацювання набутих студентами теоретичних знань.

Органічне поєднання дисциплін природничо-наукової і фахової (інваріативної та варіативної) підготовки визначає багатоваріантність працевлаштування випускників. Опанування другої спеціальності та додаткових спеціалізацій робить випускника конкурентоспроможним на ринку праці, а його професійна орієнтація на формування, розвиток і збереження індивідуального та громадського здоров'я – соціально затребуваним.

Таким чином, з огляду на інтегрований, соціально орієнтований характер спеціальності «Здоров'я людини», можемо стверджувати, що вона виступає системоутворюючим елементом реалізації стратегій гуманістичного розвитку українського суспільства і повинна зайняти чільне місце в системі вищої педагогічної освіти України. Зміст підготовки фахівців за цією спеціальністю, цілі та завдання до яких готується студент в процесі навчання, зміна ціннісних установок, що відбувається в процесі формування професійних компетенцій майбутніх фахівців, очікувані результати його впливу на підростаюче покоління виходять за межі суто освітньої діяльності й мають безпосередній стосунок до широкої суспільно-корисної практики – як на рівні окремої людини, так і всього українського суспільства. Актуалізація цієї сторони досліджуваного питання дозволяє говорити про онтологічну та екзистенціальну складову буття людини, пов'язану вже не тільки з визначенням ролі спеціальності в здійсненні превентивної освіти, але і з організацією сучасних ефективних здоров'язбережних установок, спрямованих на формування, підтримку, збереження і розвиток здоров'я населення України в цілому.

Звичайно, дана стаття є лише спробою пояснити поточну ситуацію, намаганням обґрунтувати необхідність збереження спеціальності «Здоров'я людини» та показати аксіологічні характеристики професійної підготовки студентів. Це не стільки прагнення знайти «остаточні» відповіді на ключові питання, пов'язані з існуванням самої спеціальності, скільки підтримка такого напрямку їх обговорення, який видається адекватним реаліям сучасного українського суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ціборовський О. М. Здоров'я населення і фактори ризику, що впливають на його стан, як об'єкт управління (огляд літератури) / О. М. Ціборовський // Україна. Здоров'я нації. – 2015. – № 2. – С. 13-19. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uzn_2015_2_4
2. Щорічна доповідь про стан здоров'я населення, санітарно-епідемічну ситуацію та результати діяльності системи охорони здоров'я України. 2016 рік / МОЗ України, ДУ «УІСД МОЗ України». – Київ, 2017. – 516 с. – Режим доступу: <http://www.uiph.kiev.ua/download/Vidavnictvo/Shchorichna%20dopovid/%D0%A9%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C.2017.pdf>

3. Показники та соціальний контекст формування здоров'я підлітків : моногр. / О.М. Балакірева, Т.В. Бондар, Д.М. Павлова та ін. ; наук. ред. О.М. Балакірева. – К. : ЮНІСЕФ, Укр. ін-т соц. дослідж. ім. О. Яременка. – К., 2014. – 156. с. – Режим доступу: https://www.unicef.org/ukraine/ukr/Analytical_report_HBSC_2015_Internet.pdf
4. Навчально-методичний комплекс дисциплін фахової підготовки бакалавра за напрямом «Здоров'я людини*»: наук.-метод. зб. / І. П. Кривич [та ін.] / заг. ред. С. В. Страшко. – Київ : Освіта, 2013. – 208 с. – Режим доступу: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/17755>
5. Галузевий стандарт вищої освіти України: освітньо-кваліфікаційна характеристика, освітньо-професійна програма, засоби діагностики підготовки бакалавра галузі знань 0102 «Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини», напряму підготовки 6.010203 «Здоров'я людини*», кваліфікація 2320 вчитель загальноосвітнього навчального закладу I-II ступеня (основи здоров'я) / С.В. Страшко, М. С. Гончаренко, Ю.Д. Бойчук, А. І. Босенко, В.П. Горащук, М.В. Гриньова, М.В. Дутчак, В.М. Єфімова, І.П. Кривич, Ю.М. Мечетний, П.Д. Плахтій, В.Г. Білик. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. 2014. – 58 с. – Режим доступу: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/16973>

Strashko I.V., Strashko S.V.

National Pedagogical Dragomanov University

SOCIAL SIGNIFICANCE OF THE SPECIALTY «HUMAN HEALTH» IN CONTEMPORARY REALITIES

ABSTRACT. *Despite the fact that the specialty «Human health» is of considerable importance for the Ukrainian society, at all stages of its existence, there are disputes about its goals, essence, value, and tasks. Therefore, the specificity of this specialty, its social significance, and its place in the system of higher pedagogical education, as well as the valuable features of professional students training present a significant interest. The authors attempted to present a socio-philosophical analysis of theoretical, methodological, ontological, axiological aspects of the specialty «Human health». The priority of the system vision in analyzing the theme is connected with the need to establish the components that make up the frame of this specialty. Their study in the context of the totality of connections and correlations made possible to reveal the importance of the specialty «Human health» as one of the main factors of protection and development of personal and public health in today's Ukrainian realities. The axiological approach allowed us to determine the value and content characteristics of the professional students training.*

Keywords: *human health, personal and public health, social significance, pedagogical education, vocational training*